

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТВА

Калачевська Лариса Іванівна

кандидат економічних наук, доцент

Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)

ORCID: 0000-0001-7090-2518

likalachevska@gmail.com

Досліджено сучасний стан сільськогосподарського виробництва та інфраструктурне і інформаційне забезпечення аграрних товаровиробників. Обґрунтовано, що навколишнє середовище сільського господарства змінюється із безпрецедентною швидкістю та дуже різноманітними способами – глобально та локально. Встановлено, що наразі лише невелика кількість забезпечених аграрних товаровиробників із сприятливими умовами для виробництва є головними бенефіціарами усіх сучасних розробок та інновацій, тоді як дрібні виробники, в значній мірі, не можуть скористатися наявними можливостями. Недостатній доступ до інформації, розуміння та інформаційних мереж – одна з форм обмеження потенціалу. Встановлено, що послуги з надання аграрних консультацій (дорадництва) є важливим елементом масиву ринкових та неринкових організацій та агентів, які забезпечують критичний потік інформації, який може покращити добробут фермерів та сільських жителів. Обґрунтовано, що після періоду занедбаності сільськогосподарські консультаційні послуги повернулися до порядку денного сільського розвитку. Крім їх звичайної функції надання знань для підвищення продуктивності сільського господарства вони наразі є важливою складовою інфраструктури аграрного ринку. Доведено, що ринково орієнтовані консультаційні послуги в галузі сільського господарства є однією з необхідних складових для ефективного виробництва продукції. Виокремлено основні вектори діяльності дорадчої служби в Україні: технічний, кадровий, правовий, економічний та організаційний. Досліджено специфіку державного управління системою сільськогосподарського дорадництва, окреслено подальші перспективи її розвитку.

Ключові слова: сільське господарство, інфраструктура, дорадництво, конкурентоспроможність, витрати, рентабельність, сільський розвиток.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.7>

Вступ. Дорадництво, загалом, є функцією, яку можна застосувати до різних сфер суспільства. Дорадництво працює в галузях промисловості, охорони здоров'я та освіти, а також при розвитку сільського господарства. Дорадче забезпечення сільського господарства – це застосування наукових досліджень та знань у сільськогосподарській практиці через освіту фермерів. Взагалі, дорадництво сільського господарства можна визначити як надання інформації для фермерів. Наразі роль служб дорадництва не оцінена у навчанні фермерів та підвищенні їх продуктивності. Дорадництво також має вирішальне значення для переміщення досліджень з лабораторії до галузі та забезпечення рентабельності інвестицій у дослідження шляхом перетворення нових знань в інноваційні практики.

Комісія експертів ООН з питань забезпечення продовольчої безпеки та харчування стверджує, що національні системи досліджень та дорадництва потребують повної уваги та інвестицій з боку урядів та донорської спільноти. ФАО та Світовий банк називають цю більш масштабну систему як сільськогосподарські знання та інформаційні системи розвитку сільського господарства. У країнах ЄС називають це просто системою знань про сільське господарство (Ахнер, 2004). Наразі поширені три опори цієї системи – дослідження, дорадництво та вища освіта в сільському господарстві – як трикутник сільськогосподарських знань. При цьому, оскільки три стовпи передбачають додаткові інвестиції, їх слід планувати і послідовно застосовувати як систему, а не як окремі утворення. Поєднання інститутів трикутника зі спільним клієнтом, а саме фермерами, також потребує систематичного планування та ефективного державного управління.

В умовах сучасних глобальних викликів консультативні послуги потрібні не тільки для фермерів. Наразі конкурентоспроможність може бути просто прирівняна до сільського господарства, яке використовує новітні технології. Поточний фокус на ланцюгах вартості визнає, що на кожному рівні в ланцюзі вартості є клієнти консультативних послуг. У цьому ракурсі клієнти консультативних послуг повинні включати постачальників сировини, виробників, організації виробників, переробників та торговців, а також фермерів. В ідеалі кожен з суб'єктів аграрного ринку повинен мати доступ до інформаційних ресурсів, або можливість замовити відповідну послугу у сторонніх організацій.

Незважаючи на посилення уваги до розвитку ланцюга доданої вартості наразі державні інституції (особливо зконсультативної допомоги) залишаються значною мірою спрямовані на підтримку лише окремих великих товаровиробників, як цільової групи, за умови ігнорування значної кількості фермерських господарств та дрібних товаровиробників. Це має змінитися, адже консультативні служби мають суттєвий вплив на життєдіяльність багатьох суб'єктів аграрного ринку. Для того, щоб надати ефективні послуги та підтримувати свої послуги оновленими, привабливими та якісними, постачальникам необхідний доступ до "резервних служб", включаючи доступ до інформації та навчання. При цьому важливу роль відіграє держава, та відповідні інституції, які вона створює для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників присвячена темі дорадництва. Основними дослідженнями в даному напрямі є наступні: політика розвитку сільського господарства та дорадництва у Європейському Союзі (Ахнер,

2004); консультація як основа для розвитку підприємництва в сільському господарстві (Бородіна, 2001); організація моніторингової інформаційно-консультаційної діяльності в сільському господарстві (Брояка, 2011); зміцнення сільськогосподарських систем дорадництва та консультування для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій (Бертон, 2010); теорія та практика консультування (Буткалюк, 2004); кластеризація міжнародної сільськогосподарської торгівлі та необхідність інфраструктурного розвитку (Данкевич, 2018); особливості організації дорадчих служб у сільських регіонах (Доценко, 2003); парадигма дорадчих послуг (Фонтанілла, 2012); організаційні та економічні засади технічного відтворення та ефективного використання сільськогосподарського виробництва (Іванишин, 2011); аграрна консультація: питання та відповіді (Коренець, 2003); про створення Державної системи аграрного консультування в Україні (Кропивко, 2012); використання світових інформаційних ресурсів для потреб аграрного ринку України (Криворучко, 2000); напрями вдосконалення інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах (Прощалікіна, 2016); глобальний огляд належної практики дорадництва сільського господарства та дорадчих послуг (Суонсон, 2010); ресурсний потенціал агробізнесу в розвитку та вдосконаленні національної ринкової економіки (Трегобчук, 2013); інституційна трансформація сільського господарства України та необхідність розвитку дорадництва для ефективного функціонування сільського господарства та сільських територій (Зінчук, 2017); інформаційно-консультаційна підтримка як складова розвитку інноваційної діяльності в сільській місцевості України (Калачевська, 2018). Водночас, враховуючи сучасний стан інфраструктурного забезпечення аграрного сектору економіки, питання державного уп-

равління системою сільськогосподарського дорадництва потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей. Метою дослідження є вивчення специфіки державного управління системою сільськогосподарського дорадництва.

Методика дослідження. Методологія дослідження специфіки державного управління системою сільськогосподарського дорадництва – це конкретні процедури або методи, які використовуються для виявлення, відбору, обробки та аналізу інформації про дорадництво. У дослідницькій статті розділ методології дозволяє читачеві критично оцінити загальну обґрунтованість та надійність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Служба дорадництва сільському господарстві була введена в Белізі в 1920-х роках одночасно зі створенням Міністерства сільського господарства. Спочатку служба мала націленість на лісове господарство, оскільки це було важливим пріоритетом для Англії, деревина потрібна для будівництва кораблів, які використовувались у війнах або підкорення нових територій. У 1953 р. навчальний гуртожиток в Центральній Фермі відкрився та запропонував тримісячні курси для потенційних офіцерів з дорадчої служби, які тоді називали фермерськими демонстраторами. Послуга розвивалася протягом багатьох років, але головна мета залишається тією ж: передача технології фермерам. Наразі дорадництво – найважливіша послуга, яку міністерство надає аграрному сектору для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій.

Щодо ситуації у вітчизняному аграрному секторі, то Україна поступово збільшує обсяги експорту сільського господарства та продовольства у всіх регіонах земної кулі, вітчизняні товаровиробники досягнули значних результатів. Основні показники діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17320,5	15012,7	21495,9	101996,1	90122,1	78786,1
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	69,8	80,3	84,8	89,0	88,4	86,7
фінансовий результат, млн грн	22152,9	26252,3	51744,1	127609,0	102788,8	92072,7
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	30,2	19,7	15,2	11,0	11,6	13,3
фінансовий результат, млн грн	4832,4	11239,6	30248,2	25612,9	12666,7	13286,6
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	14925,7	21413,4	101912,2	89816,3	78457,7
Підприємства, які одержали чистий прибуток						
у відсотках до загальної кількості	69,6	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7
фінансовий результат, млн грн	22094,9	26186,6	51668,0	127525,5	102496,1	91764,1
Підприємства, які одержали чистий збиток						
у відсотках до загальної кількості	30,4	19,7	15,3	11,1	11,6	13,3
фінансовий результат, млн грн	4841,3	11260,9	30254,6	25613,3	12679,8	13306,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	11,7	21,4	43,0	33,6	23,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	579,8	528,9	500,9	513,2	496,1

Джерело: [18].

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Незважаючи на значні результати господарської діяльності більшості товаровиробників, є ще значні резерви нарощування виробництва. Цьому значно сприятиме розвиток

дорадництва. Сьогодні більшість сільських жителів залежать від різних джерел доходу, таких як дрібна торгівля, первинне виробництво та випадкова зайнятість. Сільські люди не залежать виключно від сільського господарства чи природних

ресурсів для своєї життєдіяльності. Наразі перспективи для значного поліпшення засобів до існування лежать поза сектором природних ресурсів, при генеруванні несільськогосподарських доходів. Окрім розвитку мікропідприємств, існує також можливість досягнення інших результатів, диверсифікації діяльності. Водночас, сільським жителям та товаровиробникам потрібна консультаційна допомога для налагодження підприємництва на сільських територіях.

Послуги з надання аграрних консультацій є важливим елементом масиву ринкових та неринкових організацій та агентів, які забезпечують критичний потік інформації, який може покращити добробут фермерів та інших сільських жителів. Після періоду занедбаності сільськогосподарські консультації послуги повернулися до порядку денного сільського розвитку. Наразі звичайна функція надання знань для підвищення продуктивності сільського господарства є важливою складовою інфраструктури аграрного ринку.

Надання та фінансування сільськогосподарських дорадчих послуг є ефективним та стійким способом, однак стикається з великими труднощами, які пов'язані з: масштабом та складністю операцій з дорадництва; залежність успіху в дорадництві від більш широкого політичного середовища; проблеми, що впливають із рівня взаємодії дорадництва із системою генерування знань; глибокі проблеми заохочення підзвітності працівників, які працюють на посадах як вгору (до керівників), так і вниз (для своїх клієнтів, особливо фермерів); часто слабка політична підтримка громадського дорадництва; часте обтяження державними обов'язками дорадчих служб на додаток до тих, що стосуються передачі знань. Більше того, оскільки багато факторів впливають на ефективність сільського господарства складними та суперечливими способами, важко простежити взаємозв'язок між дорадчими послугами та їх впливом на рівні фермерських господарств і за його межами, так що прихильність громадськості та інших інвесторів часто є проблематичною.

Протягом останніх десятиліть з'явилася низка конкретних форматів операцій з дорадництвом, спрямована на подолання наявних проблем та створення сприятливих передумов для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій.

Історія показала, що дорадництво сільського господарства значною мірою сприяло розвитку сільського господарства та збільшенню виробництва продовольства. У випадку України, значна кількість населення проживає в сільській місцевості, більшість з яких задіяна у сільському господарстві. Коли ми говоримо про розвиток сільської місцевості, ми говоримо про виробництво продовольства. Дослідження показують, що в більшості країн, в умовах зростання продовольчих проблем, послуга з дорадництва є актуальною. Така ситуація створила можливості для створення приватних компаній-консультантів, які пропонують фермеру ту саму послугу, яка потрібна для підтримки його конкурентоспроможності та нарощування виробництва.

Очікується, що сільськогосподарські консультаційні служби, в умовах сучасних глобалізаційних викликів, будуть виконувати різноманітні нові функції, такі як пов'язуючи дрібних фермерів з висококонкурентними та експортними ринками, сприяючи екологічному розвитку сільських територій та налагодженню замкнутого циклу виробництва на них. Наразі основними векторами діяльності дорадчої служби в Україні є:

технічний, кадровий, правовий, економічний, правовий та організаційний (рис.1).

Рис. 1. Основні вектори діяльності дорадчої служби в Україні
Джерело: власні дослідження.

Наразі в Україні уряд стикається з новими проблемами дорадництва, обумовленими сучасною специфікою сільськогосподарської діяльності: задоволенням потреби в забезпеченні продовольством для всіх, підвищенням доходів у сільській місцевості та зменшенням бідності, стабільним управлінням природними ресурсами. Ці критичні виклики існують у світі, що швидко змінюється.

Глобалізація, нові технології, нові відносини, що розвиваються між державним та приватним секторами, мультидисциплінарний характер сільського господарства, неоднорідність між країнами і всередині них. Всі ці реалії чинять новий тиск на країни, що розвиваються зусилля для розвитку дорадництва. При цьому держава повинна взяти на себе центральну роль у фінансуванні консультативних послуг, які є важливими, але не приносять миттєвої користі для приватного сектора. Окрім надання консультацій щодо управління природними ресурсами, інтегрованого управління шкідниками та дорадчих послуг для сільського населення, держава відіграє

вирішальну роль у створенні ринків збуту комерційних послуг та розширення фермерських господарств, налагодження сільської комунікаційної інфраструктури, розвитку людських ресурсів. В Україні координацію дорадчих послуг здійснює Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України. Вона проводить освітні заходи для сільського населення, сільгоспвиробників, членів асоціації та інших в галузі управління, маркетингу, права, екології, сучасних технологій тощо. Асоціація просуває та впроваджує сучасні досягнення науки, техніки, нові форми та методи роботи сільського населення та сільськогосподарських виробників, координує діяльність сільського населення, аграрних виробників, членів асо-

ціації та інших. Асоціація сприяє навчанню експертів, організовуючи навчальні програми, представляє та захищає законні права та інтереси своїх членів в органах влади. Асоціація вносить пропозиції щодо створення та вдосконалення нормативно-правових актів, регулює аграрні консультативні послуги в Україні. Асоціація сприяє співпраці членів з міжнародними організаціями та партнерами, залученими до консультативних послуг, підтримує прибуткову діяльність сільськогосподарських підприємств та покращує добробут сільського населення. Крім того, організація створює умови для доступу членів асоціації до баз даних про сільське господарство та аграрні технології. Схема державного управління системою сільськогосподарського дорадництва представлена на рис. 2.

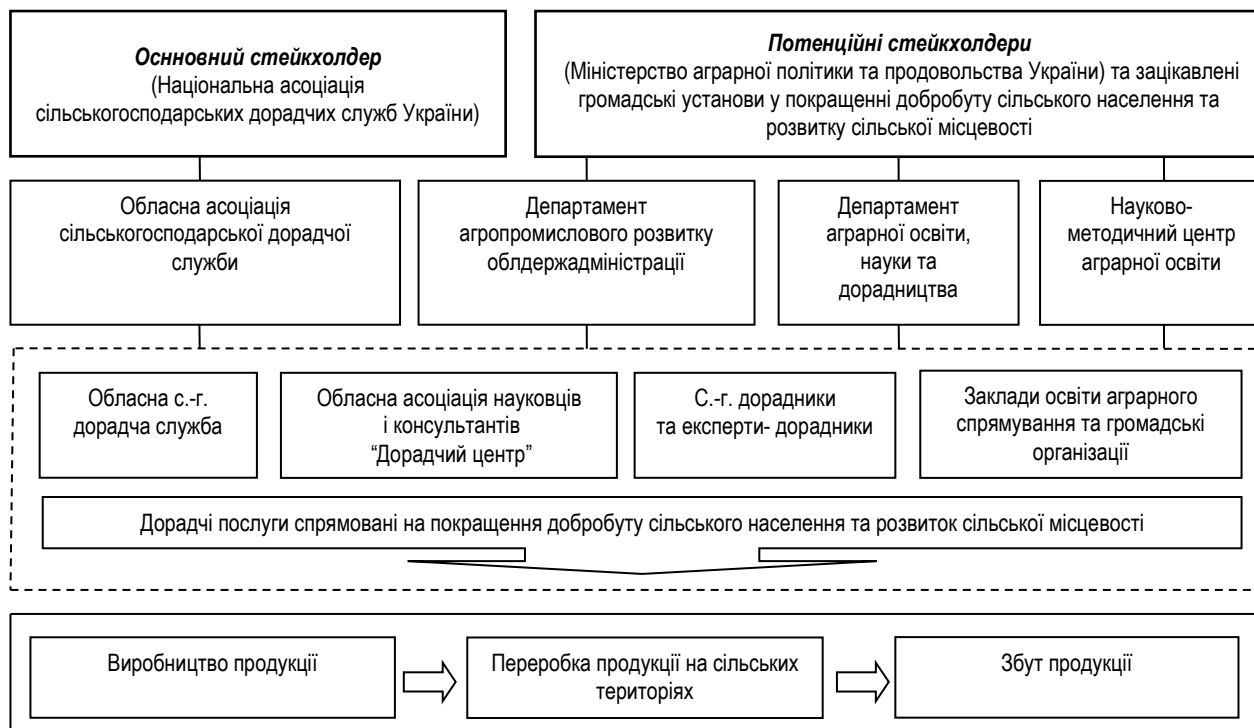

Рис. 2. Схема державного управління системою сільськогосподарського дорадництва

Джерело: власні дослідження.

Важливими складовими системи державного управління сільськогосподарським дорадництвом мають бути:

- обласні асоціації сільськогосподарської дорадчої служби;
- департаменти агропромислового розвитку облдержадміністрації;
- департаменти аграрної освіти, науки та дорадництва;
- науково-методичні центри аграрної освіти.

Дорадча діяльність регулюється на законодавчому рівні. Закон України "Про сільськогосподарську консультативну діяльність" визначає правові підстави для ведення дорадчої діяльності в Україні, регулює відносини у цій сфері та спрямований на покращення добробуту сільського населення та розвиток сільської місцевості. Положення цього Закону поширюються на правовідносини, що виникають у процесі здійснення дорадчої діяльності. Одним із основних завдань консультативної діяльності є підвищення рівня знань та вдосконалення практичних навичок для вигідного управління майном

суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність в сільській місцевості та сільському населенні в умовах ринкової економіки.

Консультативна діяльність може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів суб'єктів господарювання, а також за рахунок грантів, міжнародної технічної допомоги, фондів міжнародних програм та проектів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інші джерела, які не заборонені законом. Консультативна діяльність у частині надання соціально орієнтованих консультативних послуг є неприбутковою діяльністю. Консультаційні послуги, які не передбачені державною програмою сільськогосподарської дорадчої діяльності, надаються за рахунок своїх клієнтів.

Державне регулювання дорадчої діяльності здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики, а також іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Наразі важливим пи-

танням є запровадження дорадчих послуг при переробці сільськогосподарської продукції на сільських територіях.

Висновки і перспективи подальших дослідження.

Розвиток дорадництва (також відомий як сільськогосподарські консультативні послуги) відіграє вирішальну роль у підвищенні продуктивності сільського господарства, підвищенні продовольчої безпеки, поліпшенні засобів до існування у сільській місцевості та просуванні сільського господарства як двигуна економічного зростання. Дорадництво надає критичну підтримку сільським виробникам, які відповідають новим викликам, що стоять перед сільським господарством: трансформація у світовій продовольчій та сільськогосподарській системі, включаючи зростання супермаркетів та зростаюче значення стандартів безпечності харчових продуктів; зрос-

тання несільської сільського зайнятості та агробізнесу; погіршення природно-ресурсної бази та зміни клімату.

Уряд відіграє важливу роль у розвитку сільського господарства та інформаційного забезпечення. Навіть коли виробництво сільськогосподарської продукції налагоджене, уряд повинен займатися інноваційним виробництвом, контролювати вплив сільськогосподарської практики на навколишнє середовище, встановлювати правила, які регулюють стандарти якості, безпеку харчових продуктів та загалом добробут людей. Реалізація зазначеного можлива в тому числі і за рахунок дорадчого забезпечення та супроводу сільськогосподарської діяльності. Перспективним напрямом майбутніх досліджень є аналіз європейського досвіду розвитку надання дорадчих послуг сільськогосподарським товаровиробникам.

Список літератури:

1. Ahner, D. (2004). Rural Development Policy in an enlarged European Union. Proposals of the European Commission for the period 2007-2013. Halle, Germany.
2. Borodina, OM (2001). Advisory as a basis for the development of entrepreneurship in agriculture K.: IAE, 2001. - P. 808–810. [in Ukrainian].
3. Broyaka, A.A. (2011). Organization of monitoring information and consulting activities in agriculture: a monograph. Vinnytsia: Edelweiss and K, 280 p. [in Ukrainian].
4. Burton, E. Swanson and Riikka Rajalahti. (2010) Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems. Years 7-11.
5. Butkaliuk, T. (2004) Theory and Practice of Advisory (Extension Program Planning and Implementation): Tutorial. tool. Vinnytsia: Consol LLC, 240 p. [in Ukrainian].
6. Dankevych V., Dankevych Y., Pyvovar P. (2018) Clustering of international agricultural trade between Ukraine and the EU. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Vol. 40. No. 3: 307–319.
7. Dotsenko, L.V. (2003) Features of organization of advisory services in the southern region. APK economy. - 2003. - № 6. - P. 33–40. [in Ukrainian].
8. Fontanilla, A. M. (2012). Paradigm Shifts in Extension. URL: <https://www.slideshare.net/lenfontanilla/paradigm-shifts-in-extension>.
9. Ivanyshyn, V. (2011). Organizational and Economic Principles of Agricultural Production Technical Potential Reproduction and Effective Use, Kyiv: NNTSIAE. [in Ukrainian].
10. Kalachevska, L.I. (2018). Information and consulting support as a component of innovative activity in rural areas of Ukraine. Problems of a system approach in economics. No. 6 (68). P.54-58. [in Ukrainian].
11. Korenets, R.Ya. (2003) Agricultural Advisory: Questions and Answers / R.Ya. Root // Institute of Rural Development. - K., 2003. - 28 p. [in Ukrainian].
12. Kropivko M.F., Pokhilenko N.M. (2012). On the creation of the State Agricultural Advisory System in Ukraine. Organization of Business Schools in Advisory for Successful Innovation Implementation: Coll. Art. International Round Table. Kiev: View. center of NULES of Ukraine. Pp. 7–16. [in Ukrainian].
13. Kryvoruchko, I.M. (2000) Use of world information resources for the needs of the agrarian market of Ukraine. APK economy. No. 8. P. 80–89.
14. Land governance monitoring in Ukraine: 2016-2017: Statistical yearbook. Retrieved from: <http://www.kse.org.ua/en/research-policy/land/governance-monitoring/yearbook-2016-2017>
15. NAFES (2005) Consolidating Extension in the Lao PDR, National Agricultural and Forestry Extension Service, Vientiane URL: http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/719275#cite_note
16. On Agricultural Advisory Activities: Law of Ukraine of 17.06.2004 No 1807-IV. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada database. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (accessed: 08/14/2019).
17. Proshchalikina, A.M., Dudnik, O.S. (2016) Areas of improvement of information and consulting support of agrarian entrepreneurship in regions. Bulletin of Cherkasy University. No. 4. P. 55–62. [in Ukrainian].
18. State Statistics Committee of Ukraine. Official site. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. Swanson, B.E. (2010). Global Review of Good Agricultural Extension and Advisory Service Practices. Rome: FAO, 96 p.
20. Tregobchuk, V. (2013). Resource Potential of Agribusiness in the National Market Economy Building and Improvement. APK Economics, No. 4: 8 - 15. [in Ukrainian].
21. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O. et. (2017). Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. Review of Economic Perspectives. Vol. 17: 57-80.

Kalachevska L.I., PhD, Associate Professor, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Public administration of agricultural advisory system

In the article we investigate the current state of agricultural production and the infrastructure and information support of agricultural producers. We argue that the environment of agriculture is changing at an unprecedented rate and in many different ways, globally and locally. It is established that at present only a small number of agrarian producers with favorable conditions for production are the main beneficiaries of all modern developments and innovations, while small producers are largely unable to take advantage of the available opportunities. Insufficient access to information, understanding and information networks is one form of limiting capacity. Agrarian consultancy (advisory) services have been found to be an important element of an array of market and non-market organizations and agents that provide a critical flow of information that can improve the well-being of farmers and villagers. It is justified that after a period of neglect, agricultural consultancy services have returned to the international development agenda. In addition to their usual function of providing knowledge to improve agricultural productivity, they are now an important component of the agricultural market infrastructure. It is proved that market-oriented agricultural advisory services are one of the necessary services for efficient production of products. The main vectors of activity of advisory service in Ukraine are distinguished: technical, personnel, legal, economic, legal, organizational. In the article we investigate the specifics of state management of the agricultural advisory system, outline the further development prospects.

Key words: agriculture, infrastructure, advisory services, competitiveness, costs, profitability, rural development.

Дата надходження до редакції: 27.11.2018 р.